

Restavriranje stenske poslikave na zahodni fasadi godeške cerkve sv. Miklavža

Uvod

Zahodno fasado godeške cerkve so okoli leta 1400 poslikali goriški slikarji. Poslikava z motivom *Poslednje sodbe* velja za eno lepših upodobitev tovrstne motivike pri nas. Naslikana je bila na celotno zahodno pročelje, na katero pa je bila leta 1726 prizidana vhodna lopa, ki je poslikavo razdelila na dva dela. Zgornji del z angeli muzikanti je ostal skrit v podstrešnem prostoru nad obokom, spodnji pa je ostal viden ob vhodu v cerkev. To je tudi eden glavnih razlogov, zakaj sta poslikavi tako različno ohranjeni. Spodnji del, ki je bil izpostavljen vlagi in večjim temperaturnim ter vremenskim spremembam, je bil precej bolj uničen kot zgornji. Ta je bil restavriran leta 2011,¹ spodnji pa v letu 2018. Posegi na spodnjem delu so bili izvedeni v okviru rednega programa ZVKDS – Restavratorskega centra.²

Prispevek govori o konservatorsko-restavratorskih posegih na tem delu poslikav, obenem pa razloži ikonografsko in simbolno zasnovo obeh delov poslikav skupaj.

Poslikave je že v letu 1910 opazil in popisal France Stele, konservator in umetnostni zgodovinar. Na začetku njegovega zapisa beremo: »*Vsa vhodna stena je poslikana s sliko poslednje sodbe. Slikanje je prav dobro. Lepi obrazi. Kretnje so prav različne. Izredno fini akti. Tipi so italijanski. Primerjaj angele italijanskih quattrocentistov/Fra Angelico itd. ...*«.³ Ob zaključku opisa poslikav pa doda:

- 1 Restavratorske posege na poslikavah v lopi je vodila Anita Klančar Kavčič, njeni sodelavci pa so bili: Vid Klančar, Urška Šemrov, Noemi Krese in Anita Jakoš. Poročilo o posegih je bilo objavljeno v reviji *Varstvo spomenikov*, Poročila 48, 2013.
- 2 Vodja konservatorsko-restavratorskih posegov: Anita Klančar Kavčič, zunanja sodelavka: Jerneja Kos.
- 3 Godešič, Podružnična cerkev sv. Nikolaja, župnija Reteče. Zapisi Franceta Steleta, ki so nastali v letih 1910, 1923, 1924 in 1935, so bili kasneje pretipkani in združeni v en dokument, ki ga

Stenske poslikave med izvedbo konservatorsko-restavratorskih posegov. (foto: Anita Klančar Kavčič, 2018)

Črno-bela fotografija kaže na precejšnjo poškodovanost poslikav. Desno nad portalom je še viden Sternenov podpis z letnico restavriranja (1911). (hrani: INDOK center MK; avtor: France Mesesnel, leto posnetka ni znano)

»Kar se tiče čuta lepote, so to najlepše slikarije tega časa; brez dvoma so pod italijanskim vplivom.«⁴ Obenem Stele zapiše, da je slikarija na vhodni steni precej poškodovana. V letu 1911 je oba dela poslikav restavriral Matej Sternen, Steletov tesni sodelavec, slikar in restavrator.

V naslednjih desetletjih so freske zaradi izpostavljenosti vremenskim in temperaturnim spremembam (megla, sonce, dež, veter ...) ter uničujočega vpliva vlage še naprej propadale, pred restavriranjem v letu 2018 skoraj niso bile več prepoznavne. Barvna plast je večinoma odpadla, vidni so bili le še obris figur, tudi povrhnjica ometa se je krušila in odpadala, omet je bil prhek in drobljiv na dotik, posamezni deli so bili podmehurjeni. Celotno poslikavo je prekrivala sivkasta plast nečistoč, ki je še dodatno pripomogla k neberljivosti prizorov.

Konservatorsko-restavratorski posegi na spodnjem delu poslikav

Pred začetkom del sta bili ob temeljitem pregledu poslikav izvedeni grafična in fotografska dokumentacija. Izrisane so bile različne vrste poškodb (razpoke, odpadla barvna plast, omet ...), pregledani kasnejši Sternenov posegi (na novo dodani ometi, doslikave, preslikave ...), najdene so bile tudi dnevnicе.⁵ Kasneje,

sedaj hrani INDOK center na Ministrstvu za kulturo.

4 Gre za isti zapis kot v opombi 3.

5 Dnevnic je območje poslikave, ki je bilo naslikano v enem dnevu. Pri slikanju v fresco tehniki (slikanje na svež omet) je slikar v enem dnevu nanese le toliko ometa, kot ga je tisti dan lahko poslikal. Robovi teh »enodnevnih« ometov so vidni in tako lahko ugotovimo, v kolikih

med delom, smo v obstoječe izrise vrisali tudi naše posege (injektiranje, kitanje, izdelava novih ometov ...). Pri delu so nam bili v pomoč tudi pregledana literatura, arhivski zapisi in stare fotografije o poslikavah. Iz zapisov smo razbrali, da so bile poslikave že leta 1911 v slabem stanju in jih Sterneni zaradi velike poškodovanosti ni obnovil »popolno«. Obenem so nam stare fotografije pomagale pojasniti, kateri deli poslikav so Sternenovih (ometi, barve, beleži), kateri pa prvotni, gotški. Sterneni je namreč ob posegu leta 1911 poškodovane in uničene dele ometa zamenjal z novim, manjkajoče dele poslikave pa mestoma doslikal in tudi preslikal.

Konservatorsko-restavratorski posegi na spodnjem delu poslikav so se začeli z odstranjevanjem beležev, ki so še prekrivali prvotno poslikavo. Nato so bili odstranjeni posamezni deli Sternenovih ometov in nekaterih preslikav. Sledilo je utrjevanje prhkega in drobljivega ometa ter razpršene barvne plasti. Kemijskega čiščenja zaradi slabega stanja barvne plasti in ometa ni bilo mogoče izvesti. Z mehkim čopičem je bila previdno odstranjena le vrhnja plast nečistoč (smoga in prahu), ki se je z leti naložila na freskah. Del potemnele plasti nečistoč je zaradi ohranitve barvne plasti ostal na poslikavi. Sledila sta kitanje in injektiranje manjših poškodb in razpok v ometu. Na mestih, kjer je bil odstranjen večji del (Sternenovih) ometov, smo morali izdelati nov apneni omet, rahlo toniran v osnovnem tonu ometa poslikave. Sledila je retuša poškodovanih delov poslikave, izvedena je bila z lazurnimi črtkami in pikicami. S tem smo le rahlo dopolnili moteče manjkajoče dele in tako poslikavo povezali v berljivo celoto. Restavratorska etika nas uči spoštovanja avtentičnosti umetnine, kar pomeni, da večjih manjkajočih delov ne smemo doslikati ali celo preslikati. Dovoljeno je, da vidne poškodbe »utišamo« in jih barvno postavimo v ozadje umetnine. Več retuše, ki bi si jo

Mikroinjektiranje podvotljenega in nestabilnega ometa. (foto: Anita Klančar Kavčič)

Izvedba retuše na poslikavah. (foto: Vid Klančar, 2018)

dneh je bila naslikana poslikava.

Del poslikave, ki prikazuje pogubljene, zvezane z vrvjo greha, na poti v peklensko žrelo.
Fotografija je bila posneta med zaključevanjem retuše. (foto: Vid Klančar, 2018)

želel marsikateri gledalec, bi pomenilo izgubo sledi prvotne umetnine, s tem pa bi se izneverili temeljnemu pojmu ohranjanja dediščine.

K lažjemu in lepšemu dojetanju celote so pripomogla tudi ponovno beljenje sten v prostoru ter nujna zidarska dela.⁶ Očiščen je bil tudi kamnit portal nad vhodom. Vsa dela so bila opravljena pod nadzorom in v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Ljubljana.⁷ Obenem sta bila ob zaključku del izdelana dva plakata⁸ o stavbni zgodovini cerkve in umetninah v njej, ki sta sedaj na ogled v cerkvi pod korom. Vse pa je potekalo v dobrem sodelovanju z župnijo in njenimi farani.

Ikongrafski opis in simbolika poslikav

O ikonografiji oziroma vsebini poslikav je v svojih zapiskih pisal že umetnostni zgodovinar France Stele v knjigi *Srednjeveške freske v Sloveniji* pa tudi Janez Höfler.⁹ Ikongrafskemu opisu sem dodala še misel o simbolnem in duhovnem

6 Slikopleskarska dela je izvajal Dušan Šubic, zidarska dela pa Andrej Kos.

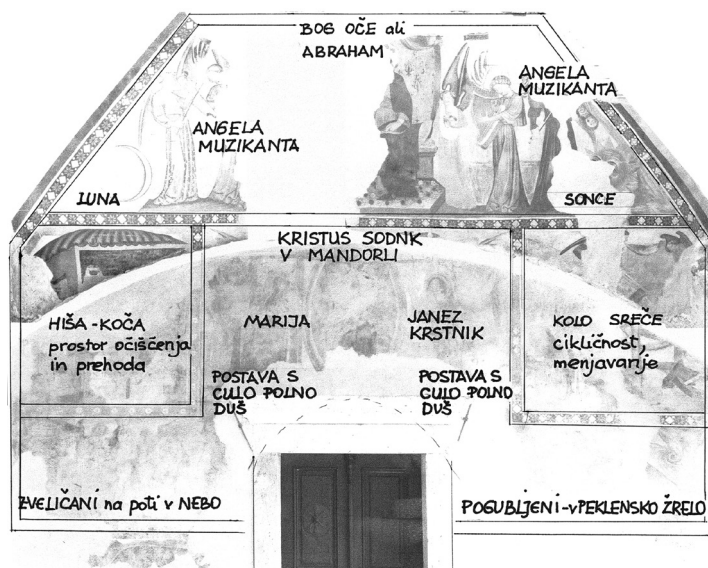
7 Konservatorsko-restavratorski nadzor je izvajala Katja Pohl.

8 Plakata je vsebinsko zasnoval in izdelal Vid Klančar.

9 Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji – Gorenjska*, str. 100–101.

pomenu poslikav. S premišljenim in poglobljenim opazovanjem slike lahko vstopamo v svet srednjeveškega človeka, ki je bil tako drugačen od današnjega.

Milan Butina v spisih o srednjeveškem slikarstvu¹⁰ piše, da je srednjeveški človek za vsakim pojavom ali predmetom videl njegovo religiozno bistvo, njegov simbolični pomen. Vsak pojav je bil znak nečesa višjega in je tako postal simbol tega višjega pomena. Božji svet je dajal smisel in pomen fizičnemu svetu. Nadalje razlaga, da »... *najbolj zgoščeno in urejeno strukturo srednjeveškega religioznega sveta predstavlja cerkvena arhitektura, od artikulacije njenega stavbnega prostora do artikulacije slikarskega in kiparskega prostora v arhitekturnem prostoru. Tako je krščanski svet skozi likovno izvedbo postal čutno prisoten, postal je nazorni dokaz za resnično bivanje krščanskega pravega sveta, nebes.*«.¹¹ Prav simbolno in duhovno razumevanje sveta je bilo namreč eno od temeljnih značilnosti srednjeveške miselnosti in ustvarjalnosti. Zato je poslikave tega časa brez tega temeljnega vidika težko razumeti.

Fotozloženska obeh delov poslikav z opisom prizorov.
(fotozloženska: Vid Klančar; opis: Anita Klančar Kavčič)

Poslikava *Poslednje sodbe* na godeški cerkvi je razdeljena na tri horizontalne pasove, ki so med seboj ločeni z ornamentiranimi vzorci. Zgornji pas prikazuje nebesa z Bogom Očetom (ali t. i. Abrahovim naročjem), sedečim na prestolu na sredini prizora. Za njim je zelen zastor, potiskan s tekstilnimi vzorci. Zaradi prezidav je zgornji del freske uničen, vendar lahko predvidevamo, da so zastor zgoraj

10 Butina, *O slikarstvu*, str. 220–222.

11 Butina, *O slikarstvu*, str. 222.

Fotozloženka obeh delov poslikav po konservatorsko-restavratorskih posegih.

(foto-zloženka: Vid Klančar)

držali angeli. Na (naši) desni od prestola stoji manjši angel, ki iz cule suje cvetje pred božji prestol. Levo in desno od prestola stojita po dva angela muzikanta s srednjeveškimi glasbili. V levem in desnem kotu sta luna in sonce, ki gledata proti nebeškemu prizoru na sredini. Prizor nebes je simbolno večplasten in nakazuje različna pojmovanja časa. Sedeča in frontalna drža Boga Očeta ali Abrahama, ki je s pogledom zazrt v gledalca, govori o »tukajšnjosti« in stalni navzočnosti Boga. Angeli, ki so s telesom obrnjeni proti sredini, z obrazi pa zrejo v gledalca, z mehkiimi potezami igrajo na inštrumente in s tem opozarjajo na neminljivo in ubrano »trajanje« tega trenutka. Obenem pa menjava dneva in noči (lune in sonca) kaže, da nebesa presegajo vse menjave časov. Celotno poslikavo odlikujejo mehkoba, ubranost barvnih tonov, neka počasnost gibov ter milina, vse to pa nakazuje lepoto in brezčasnost nebes. Ravno v tej lepoti je izjemnost godeških fresk, ki gotovo kaže tudi na povezanost s takratnimi mojstri italijanskega stenskega slikarstva.

Srednji pas je posvečen Kristusu Sodniku in prehodu duš v nebesa. Kristus sedi v mandorli v sredini pasu. Iz njegovih ust izhaja na desno meč, na levo lilija. Obe roki ima dvignjeni in kaže svoje rane. Ob njem stojita Janez Krstnik in Marija. Desno ob njem je tudi angel s culo, v kateri so duše umrlih (majhne glave, obrazi), verjetno prosi za milost teh duš pri sodbi. Skrajno desni prizor prikazuje kolo sreče, na katerega predejo angeli. Kolo sreče pomeni ponavljanje, kroženje, cikličnost oziroma minevanje človeškega življenja. Skrajni levi prizor kaže hišo oziroma šotor, ki pomeni prehod oziroma očiščenje (nekakšne vice) človeka na poti v večnost.

Tretji, spodnji prizor prikazuje na (naši) levi zveličane, ki jih angel vodi proti Kristusu. Eden (figura levo od vrat) se celo izmuzne iz spodnjega, človeškega pasu v srednji, Kristusov pas. Pogubljene duše na desni pa gredo stran od Kristusa, ven iz sredine, naravnost proti peklenškemu žrelu. Zvezani so z verigo greha. Zanimivo je, da je spodnji, človeški pas manjši od srednjega, Kristusovega, in zgornjega, božjega. Srednji vek je pomembnejše osebe upodabljal večje, manj pomembne pa manjše. Tudi s tem, in z razporeditvijo prizorov, je pokazal na jasno hierarhijo božjega in zemeljskega: zgoraj je večni Bog (Oče), v sredini Kristus, vstopajoč iz večnosti v začasnost, spodaj pa človek, ki se ob svoji zemeljski omejenosti in človeški majhnosti odloča za večnost v nebesih ali za končno pogubljenje v peklenškem žrelu.

Ker poslikave v naravi ni možno videti kot celote, je bila zaradi boljše predstave izdelana fotozloženka zgornjega in spodnjega dela poslikav, ki bo skupaj z opisi predstavljena tudi na plakatih v lopi cerkve. Plakati, ki so pod korom in predstavljajo stavbno zgodovino celotne cerkve so bili že narejeni, podrobnejša predstavitev poslikav pa bo v naslednjem letu prav tako predstavljena s plakati v lopi cerkve.

Izvedba konservatorsko-restavratorskih posegov ter celovita prezentacija tako omogočata boljši vpogled v umetnino, ki je nastala pod rokami goriških mojstrov, in jo Stele poimenuje »*najlepša slikarija tega časa*«.

VIRI IN LITERATURA:

- Butina, Milan: *O slikarstvu : likovnoteoretični spisi*. Ljubljana : Debora, 1997, str. 220–222, 289 str. (Zbirka Likovna umetnost).
- Höfler, Janez: *Srednjeveške freske v Sloveniji. Knj. 1, Gorenjska*. Ljubljana : Družina, 1996, str. 100–101, 197 str.
- Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino (INDOK center), Ministrstvo za kulturo RS: Godešič, cerkev sv. Nikolaja, serija fotografij.
- Klančar Kavčič, Anita; Klančar, Vid: Godešič – cerkev sv. Nikolaja. V: *Varstvo spomenikov. Poročila* 48, Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 2013, str. 63–66.
- Stele, France: *Godešič, Podružnična cerkev sv. Nikolaja, župnija Reteče*. Pretipkane Steletove zapise iz let 1910, 1923, 1924, 1935 hrani INDOK center na Ministrstvu za kulturo RS.